

Tomáš Svoboda

**Horizonty překladu:
k teoretickému dílu
Jiřího Levého**

**Horizonty překladu:
k teoretickému dílu
Jiřího Levého**

Tomáš Svoboda

Recenzovaly: prof. PhDr. Jitka Radimská, Ph.D.
PhDr. Libuša Vajdová, CSc.

Kniha vyšla s podporou programu Cooperatio, poskytovaného Univerzitou Karlovou, vědní oblast Lingvistika, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz, redakcenk@ruk.cuni.cz
Praha 2026
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava a sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2026
© Tomáš Svoboda, 2026

ISBN 978-80-246-4089-1
ISBN 978-80-246-5550-5 (pdf)



Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

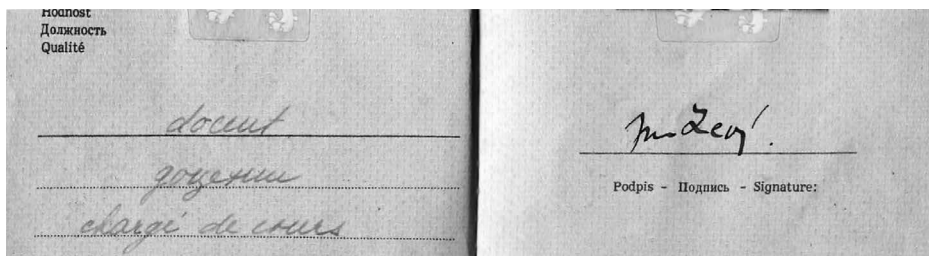
www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz



doc. Jiří Levý (1926–1967)

Motto

„A comprehensive discussion of Levý's observations
can probably only be achieved in a book.“
(Schultze 2015a: 28)



Výřez z cestovního pasu Jiřího Levého (z archivu rodiny Levých)

Poděkování

Děkuji studentským pomocným silám Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy za výpomoc s technickými aspekty tvorby rukopisu, studentkám předmětu Translatologická analýza v akademickém roce 2021/22 za spolupráci při analýze částí publikace Levý 1969 přeložených do češtiny. Robertu Michaeli Baughovi děkuji za překlad abstraktu do angličtiny.

Velké díky náleží docentce Zuzaně Jettmarové a profesorce Janě Králové za konzultace v průběhu tvorby rukopisu a prof. Jitce Radimské a PhDr. Libuši Vajdové za nakladatelskou recenzi rukopisu.

Děkuji dr. Janě Levé, dceři Jiřího Levého, a celé rodině Levých za svolení s použitím fotografií z rodinného archivu v této knize a za poskytnutí rukopisu díla *Umění překladu* k náhledu a dalšímu studiu.

Své rodině děkuji za povzbuzování, inspiraci a za strpení.

Knihu věnuji své ženě Zuzaně.

Úvodem	13
1. Studie k <i>Umění překladu</i>	18
1.1 Úvod	18
Metodologie kapitoly	18
Třináct verzí <i>Umění překladu</i>	21
Vznikání <i>Umění překladu</i>	22
Shrnutí oddílu k procesu vzniku <i>Umění překladu</i>	31
Struktura <i>Umění</i> , rozdělení knihy na dvě části	31
Kritické vydání <i>Umění překladu</i>	33
1.2 K Levého vědecké metodě	33
Dobový a vědecký kontext Levého díla	33
Levého vědecké přístupy	34
Jiří Levý jako kritik	38
1.3 Jazyk <i>Umění překladu</i>	40
Styl pojednání	40
Termíny	43
Formální či typografické rysy a zvláštnosti	48
1.4 Závěr	49
2. K Levého pojmům v teorii překladu	50
2.1 Úvod	50
2.2 Levého teorie překladu	50
Levého intence	51
Označení (nebo zámka) ze strany J. Levého	52
Charakterizace Levého vědeckého příspěvku	54
Rozsah teorie	55
2.3 Originál a překlad jako „dva vidy díla“	57
2.4 Realismus, „realistický“ překlad	61
2.5 Odborný překlad	63
2.6 Výhled do budoucna	64
2.7 Závěr	65
3. Procesualita literárního překladu	66
3.1 Úvod	66
3.2 Levého model překladového procesu	66
3.3 Zpřesnění Levého modelu	68
3.4 Rozpracování Levého modelu	69
3.5 Závěr	70

4. Překlad jako rozhodovací proces: rozpracování konceptu J. Levého a aplikace tohoto přístupu na institucionální překlad	71
4.1 Úvod	71
4.2 Stav rozpracovanosti problematiky	73
Levého pojetí rozhodovacího procesu	73
Rozhodovací proces a pravidla, jež tento proces určují	74
Institucionální překlad	75
Institucionální překlad jako rozhodovací proces	76
Institucionální překlad, rozhodovací proces a překladové příručky či stylistické pokyny	76
4.3 Rozbor a formalizace Levého pojetí rozhodovacího procesu	77
Překladatelské instrukce dle Jiřího Levého a jejich rozlišení	77
Srovnání pojetí výběrových instrukcí mezi publikacemi Levý 1971 a Levý 1967	82
Dílič shrnutí pojednání o konceptu Jiřího Levého	82
4.4 Aplikace Levého modelu na oblast institucionálního překladu	84
4.5 Omezení výzkumu a výhled do budoucna	89
4.6 Závěr	90
5. Model translatologické analýzy podle J. Levého	92
5.1 Úvod	92
5.2 Ke <i>kritice překladu</i> u J. Levého	93
5.3 K <i>analýze překladu</i> u J. Levého	95
Principy translatologické analýzy	95
Tři fáze translatologické analýzy	98
5.4 Shrnutí, výhled do budoucna	108
5.5 Závěr	109
Přehledný výčet charakteristik modelu TA sestaveného z indicií v díle J. Levého	110
6. Hermeneutické čtení děl J. Levého	112
6.1 Úvod	112
Kontext a definice	113
6.2 Mezioborové vazby translatologie, teorie překladu, strukturalismu, fenomenologie, hermeneutiky a recepční školy	113
6.3 Příbuzná témata a pojmy u Levého a v hermeneutice	114
Obor/oblast zkoumání, metodologie	115
Konkrétní pojmy literární teorie, teorie překladu (a dalších souvisejících disciplín)	120
6.4 Perspektivy pro návazný výzkum	128
6.5 Shrnutí	129
Metateorie a tematické důrazy	129
Konkrétní termíny/pojmy	131
6.6 Závěr	132
7. Barokologické bádání v dějinách českého překladu mezi lety 1945 a 2003	133
7.1 Úvod	133
7.2 Vývoj bádání	134
7.3 Souhrnná pojednání	135
Jiří Levý	136
Bohuslav Ilek	137
Zlata Kufnerová	138
Jindřich Veselý	139
7.4 Závěr	140

Shrnutí	141
Shrnutí jednotlivých kapitol	141
Summary	144
Seznam zkratk	146
Ediční a bibliografická poznámka	147
Doprovodná dokumentace (fotografie, grafy, schémata)	149
Bibliografie	150
Věcný rejstřík	159
Jmenný rejstřík	162

V kontextu české a světové translatologie je k dispozici mnoho studií o teoretikovi překladu, literárním historikovi, filologovi, lingvistovi, pedagogovi, kritikovi a neumdlévajícím organizátoru Jiřím Levém. U nás každý, kdo se jen trochu zaobírá teoretickými úvahami o překladu, četl Levého zásadní práci *Umění překladu*. Kniha byla přeložena do několika světových jazyků a došla zaslouženého uznání již téměř globálně. O Levého díle a myšlenkách byly napsány stovky pojednání, od krátkých zmínek v odborných i méně odborných časopisech až po rozsahem nezanedbatelné reflexe v konstitutivních sekundárních zdrojích světové translatologie.¹ Pokud jde o pojednání v podobě monografie, speciálně k životu a dílu J. Levého vyšla dosud kolektivní monografie Kupková, Fišer a kol. 2019. Z dílčích studií, které rozpracovávají odkaz J. Levého v různých oblastech translatologie, zmiňme dvě, Mraček 2018 – pojednávající o didaktice překladu – a Ďoubalová 2019 – týkající se rozhodovacího procesu a simultánního tlumočení, jako ilustraci toho, jaké šíře dosahuje možná aplikace Levého podnětů v odborném diskurzu.

V této situaci je obtížné zohlednit veškerou sekundární literaturu k Levého životu a dílu. Explicitně zde tedy navazujeme na výběr z ní a u čtenáře předpokládáme již určitou obeznámenost s Levého hlavními teoretickými koncepty. Zároveň – vzhledem k badatelské tradici, která na Levého navazuje a jeho koncepty reflektuje, či dokonce rozpracovává – se snad i může zdát, že další pojednání budou nutně více či méně redundantní, že již není mnoho prostoru pro nový popis sledovaných skutečností. U Levého myšlenek a díla však tato premisa neplatí. Levého práce byla tak rozsáhlá a dosažná a jeho texty jsou tak myšlenkově bohaté, že stále není jeho dílo v úplnosti probádané. Čím více se člověk do Levého prací ponoří, tím větší hloubky nalézá. Jeho texty tak stále mají co nabídnout, a to nejen pro teoretické úvahy, ale mimořádný potenciál skýtají pro překladatele/překladatelky a pedagogy/pedagožky překladu. A pak je tu Levého osobní příklad, jeho nezdolná pracovitost a osobní statečnost tváří v tvář těžké době nejen myšlenkového útisku.

Tato kniha chce být poklonou věhlasnému badateli a inspirativní a hluboké osobnosti, Jiřímu Levému, a příspěvkem k oslavám stého výročí jeho narození v roce 2026.

¹ S ohledem na recepci Levého publikací v českém prostředí jsme realizovali pracovní průzkum toho, jak se na Levého práce odkazuje v časopisu *Acta Universitatis Carolinae – Translatologica*. Z výzkumu vyplynulo, že mezi lety 1984–2020 se v bibliografii zde publikovaných článků objevilo minimálně 137 přímých odkazů na Levého publikace.

Jiří Levý před více než šedesáti lety napsal: „... mnohé z otázek, jež si dnes teoretikové i překladatelé kladou jako problémy, které se při jejich práci nově vynořily, byly formulovány a řešeny již v minulosti“ (Levý 1963: 141). Tento postřeh nepochybně z velké části vycházel z jeho studia teoretických pojednání k otázkám překladu, jež usoustavnil v publikaci *České teorie překladu* (Levý 1957a). Avšak, jak se zdá, i dnes se prezentují některé koncepty jakoby v teoretickém vakuu, popřípadě se poukazuje na teorie odvozené, nikoli na původce starších pojednání, třeba právě těch od J. Levého. To se týká zejména zahraničí (k problematice srov. zejm. Jettmarová 2016, s bohatou relevantní bibliografií).

Levý stál u zrodu české teorie překladu a jeho přínos byl v českém prostředí náležitě oceněn. I přes toto ocenění ale zůstává někdy návaznost na Levého koncepty spíše na verbální rovině, s odkazem na několik míst, často jen v jednom z jeho stěžejních děl, bez hlubších rozborů či rozpracování. Autorům translatologických pojednání, kteří se na Levého odvolávají, je ale téměř beze zbytku společné to, že uznávají inspirativnost Levého myšlenek², a to od doby krátce po jeho skonu až do dnešních dnů – po více než půl století. To je nepochybně charakteristika odpovídající tvorbě geniálního teoretika, umělce nebo filozofa. Levý ve svém díle spojuje různé, možná všechny tři tyto rysy.

Tato publikace se týká teoretického díla J. Levého a svou reflexi podává pod různými úhly pohledu. Vytyčuje si tyto čtyři hlavní cíle:

- Připomenout **kontext**, v němž Levý pracoval a z něhož jeho koncepty pramenily;
- nahlédnout některé jeho teoretické kategorie, obsažené v jeho stěžejních dílech, z různých úhlů a v případě *Umění překladu* pak včetně důkladné **analýzy** částečně za využití kvantitativních metod;
- učinit jeho teorii **přístupnější**, včetně různých shrnutí, vizualizací či systematizací;
- poukázat na **recepty** jeho díla.

Pokud jde o **první cíl**, kniha pojednává o dobovém a teoretickém zázemí, například poukazy na Mukařovského a další představitele českého strukturalismu, což je odkaz, který Levý výrazně rozvíjel. To pochopitelně není úsilí ani náhodné, ani zbytné. I na vědecký přístup k textu (zejména české nebo československé provenience) lze vztáhnout postřeh Z. Kožmína týkající se toho, jak je důležité znát strukturalistický kontext při interpretaci: „Každý, kdo chce dnes interpretovat text, měl by se také poctivě prokousat Mukařovským, celým naším strukturalismem“ (Kožmín 1995: 570). Tento kontextuální aspekt se prolíná celou knihou a netýká se pouze strukturalismu. Zejména kapitoly 4, 6 a 7 pak navíc zasazují Levého pojednání do kontextu dalších podoborů translatologie.

Druhým cílem je důkladná analýza vybraných pojmů či konceptů Levého díla a myšlenek na základě jeho stěžejních děl, zejména *Umění překladu* (Levý 1963), *Bude literární věda exaktní vědou?* (Levý 1971) a *České teorie překladu: Vývoj překladatelských teorií a method v české literatuře* (Levý 1957a), ve snaze nově nastínit vybrané Levého teoretické kategorie a pojmy. Tento úmysl sledujeme zejména v kapitole první (*Studie k Umění překladu*) a druhé (*K Levého pojmům v teorii překladu*), které představují pokus o nastínění vybraných konceptů např. z perspektivy jejich izotopie.

² Jako příklad srov. konstruktivní rozvíjení myšlenek J. Levého in Djovčoš a Tyšš 2018, kde je např. Levého dílo označené jako „kmenová buňka“ moderní translatologie (s. 44).

Karel Hausenblas v předmluvě ke druhému českému vydání *Umění překladu* uvádí: „Nemůžeme zde podat celkovou charakteristiku Levého teoretické koncepce, ... životní dílo badatelo by si ji zasloužilo stejně jako vymezení jeho místa ve vývoji nauky o překladu u nás i v měřítku mezinárodním“ (Hausenblas 1983: 8, kurziva T. S.). Všechny tři zmíněné úkoly byly již do jisté míry započaty, přičemž nejsoustavněji, zdá se, bylo přikročeno k úkolu třetímu (srov. Jettmarová 2016). Ale můžeme konstatovat, že již byla shrnuta celková charakteristika Levého teoretické koncepce, tak jak to autor předmluvy požadoval před čtyřmi desetiletími? Je nezpochybnitelné, že vyšly desítky, ba snad stovky článků, kapitol v knihách a dalších pojednání, které se o Levého díle vyjadřují, navazují na ně, citují z něho; navíc máme k dispozici jmenovanou monografii Kupková, Fišer a kol. 2019 a vzniká další, z pera J. Getty. Ale ucelený pohled, zdá se, ještě nabídnut nebyl. Ani tato publikace takovou systematiku ohledně Levého nepředkládá, ostatně jednalo by se spíše o úkol pro badatelský tým než pro jednotlivce – tak rozsáhlé Levého práce a myšlenkové koncepty jsou, tak nedohlédnutelné jsou ohlasy jeho díla, citace jeho prací, jeho recepce z doby, kdy působil, ale zejména v translatologii z doby po jeho smrti. Tato publikace tak spíše chce být naznačením cesty k takovému ucelenějšímu rozboru Levého odkazu. Vždyť o tom, že další systematizující práce je v této oblasti více než žádoucí, svědčí samotný fakt, že ani nemáme kritické vydání Levého hlavní publikace, *Umění překladu*, díla značně geneticky komplikovaného (srov. např. oddíl *Třináct verzí Umění překladu* nebo *Vznikání Umění překladu*, níže). Translatologie, a nejen česká, se tak nachází v situaci, kdy je obtížné vypovídat o Levého teoretických konstruktech, pojmech, a hlavně o terminologii a formulacích, není-li jasné, zda tu či onu formulaci napsal Levý sám, nebo zda vznikla až překladem překladu – z předlohy, která se považovala za ztracenou. Dnes již máme k dispozici informativní srovnávací studie k poměru mezi prvním a druhým českým vydáním a vydáním *Umění* v německém překladu (srov. Getta 2021a a Getta 2021b). Avšak v mnoha studiích věnovaných Levého pojmům bylo sledování tohoto genetického aspektu upozaděno, místy pak chybí úplně.

Třetí záměr je učinit Levého teorii zřejmější a zpřístupnit ji (srov. Izajáš 59:15) – viz zde první kapitolu. Záměrně hovoříme o jeho teorii, protože považujeme za jisté, že Levý nejenže chtěl sepsat, ale i sepsal a nabídnul k diskusi teorii překladu (k tomu více v kapitole druhé).

Umění překladu nemá Levého úvod ani závěr či shrnutí. Několik Levého syntetických postřehů k celé knize najdeme pouze v rámci hlavních tematických pojednání uvnitř publikace.³ Zde se proto snažíme o systemizaci⁴ a místy i dodatečnou konceptualizaci vybraných Levého pojmů při zohlednění jeho individuálního přístupu. Tomu jsou věnované kapitoly třetí (*Procesualita literárního překladu*), čtvrtá (*Překlad jako rozhodovací proces: rozpracování konceptu J. Levého a aplikace tohoto přístupu na institucionální překlad*) a pátá (*Model translatologické analýzy podle J. Levého*).

Výsledek uvedeného záměru nemusí sloužit jen jako propedeutikum pro studenty translatologie, když se například připravují na zkoušku z teorie překladu. Usilujeme

³ Jedna letmá zmínka se pak nachází v pozdějším článku, srov. Levý 1964.

⁴ Levý v *Umění překladu* konstatuje, že „[p]ři řešení řady problémů ... může být taková [rozuměj: praktické cíle sledující] systematika zároveň empirickou oporou...“ (Levý 1983: 84).

o katalyzování a usnadnění dalšího bádání o Levém a jeho díle. Výše uvedené se může týkat nejen usoustavnění myšlenek či konceptů, ale i rozboru Levého děl z jazykového či textologického hlediska. Některé aspekty Levého vědeckého a autorského stylu vytanou o něco zřejměji, postaví-li se jejich projevy (byť místy snad poněkud schematicky, přesto) průřezově vedle sebe.

U **čtvrtého** z uvedených cílů nabízíme srovnání Levého pojmů např. s názory německých teoretiků F. Paepckeho a R. Stolzeové a též úvahy o možném dalším působení Levého konceptů v mezinárodním prostředí. Této problematice je věnovaná kapitola šestá (*Hermeneutické čtení děl J. Levého*), přičemž kromě tohoto recepčního zřetele se snaží i o důkladnou reflexi Levého relevantních pojmů jako takových, čímž je tematicky spjatá zejména s již zmíněnými kapitolami týkajícími se pojmového rozboru.

Jak je patrné, struktura práce nesleduje diachronní linii, pojednání o problematice dějin překladu je například zařazeno jako kapitola poslední. Jedná se o záměr, kdy členění knihy spíše vychází z metateoretické expozice (první dvě kapitoly), následují pojednání o speciálních pojmech Levého teorie (kapitoly 3–5) a kapitola srovnávající Levého přístup s vybraným zahraničním směrem v translatologii (kapitola šestá). Teprve potom je zařazena kapitola k dějinám překladu (*Barokologické bádání v dějinách českého překladu mezi lety 1945 a 2003*), a to nikoli jako nějaký přívazek, ale jako oddíl zaměřený na speciální oblast translatologie; přístup v této kapitole je tedy jiný než obecnější pojmové rozboru v úvodu knihy.

Pokud jde o výhled pro další bádání, bude jistě záhodno pokračovat ve zkoumání recepce Levého díla v českém a zahraničním prostředí, tedy navázat na dosavadní výzkum zachycený v publikacích Jettmarová 2016, Králová a Jettmarová 2008b, Mračková Vavroušová 2018, Getta 2021a a dalších. S objevením rukopisu *Umění překladu* s datací roku 1966 (k tomu srov. více v oddílu *Třináct verzí Umění překladu*, níže) bude zapotřebí textovou analýzou zjistit vztah rukopisu k publikovaným verzím. Kromě toho probíhá průzkum Levého pozůstalosti v Archivu Masarykovy univerzity v Brně (aktuálně péčí Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy pod vedením autora této knihy). Vzhledem k rozsahu listinných materiálů v pozůstalosti existuje jistý předpoklad (a snad i naděje), že obsahuje dosud nepublikované Levého texty. Pokud tomu tak je, bude zapotřebí je připravit k vydání a zajistit publikaci. Dále máme za to, že by z pohledu vědeckého, ale i didaktického úsilí velmi pomohlo mít k dispozici jakýsi heslář Levého pojmů, který by zároveň zahrnoval vysvětlení jejich strukturalistických kořenů. Z hlediska pracovních postupů – pokud se zde nastíněné kvantitativní metody analýzy *Umění překladu* ukážou jako nosné pro návazný výzkum – se samozřejmě nabízí jako příští krok rozšíření tohoto přístupu na další Levého práce. Pro tuto publikaci pak platí, že většina kapitol je dále zakončená zvláštním oddílem věnovaným výhledu pro další zkoumání v dané, konkrétní oblasti.

Název této monografie – *Horizonty překladu: k teoretickému dílu Jiřího Levého* – má následující význam: Výraz horizonty je jednak odkazem na (neo)hermeneutickou myšlenkovou tradici, jíž se v práci částečně věnujeme. Kromě tohoto poukazu též, pochopitelně, výraz značí, že probíraná látka se obsahově rozprostírá do značné dále i šíře. Symbolizuje zkušenost čtenáře Levého děl, kdy se domnívá, že se již blíží k uchopení nějakého konkrétního konceptu, snadno se však může stát, že se mu jeho poznání zase vzdálí, jakmile dojde na horizont. Jinými slovy, zakusí, že takové poznání je vždy dílčí.

Druhá část názvu pak upřesňuje, jakým aspektem Levého díla se zde zabýváme. Kromě teoretického díla je totiž Levý autorem i básnických textů, překladů, popularizačních článků a dalších typů textů. U mnoha z nich se jedná o archivní materiály, a jako takové čekají tyto texty na objevení a budoucí probádání.

V Praze, na svátek sv. Jeronýma – patrona překladatelů, 2023